Маріупольський університет

Co-funded by the European Union

Тема 3. ЄС у сучасному міжнародному безпековому середовищі

Навчальна дисципліна «Дослідження економічної безпеки ЄС»

Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

Erasmus+ Jean Monnet Module «EU Economic Security Studies» · Project № 101175872 (Грантова угода № 101175872)

План лекції та результати навчання

Co-funded by the European Union

1. Міжнародна безпека: поняття та виміри
2. ЄС як актор у системі міжнародної безпеки
3. Еволюція безпекової політики: від ЄОС до СПБО
4. Інституційна структура безпекової політики ЄС
5. Стратегії, місії та інструменти кризового управління
6. Партнерства, виклики та регіональні виміри
7. Оборонний потенціал ЄС: PESCO, ЄОФ, ReArm Europe

Після вивчення теми ви зможете:

- пояснювати особливості ЄС як безпекового актора
- описувати етапи становлення СПБО та її інститути
- характеризувати стратегічні документи та інструменти ЄС
- оцінювати сучасні оборонні ініціативи ЄС і їхнє значення для України

Ключові поняття теми

Co-funded by the European Union

Жорстка безпека
Hard security

Захист від військових загроз силовими засобами: оборона, стримування, військові союзи.

М'яка безпека
Soft security

Протидія невійськовим загрозам: економічним, екологічним, гуманітарним, кібер- та гібридним.

Нормативна сила
Normative power

Здатність впливати на міжнародне середовище через поширення цінностей, норм і стандартів.

Стратегічна автономія
Strategic autonomy

Здатність ЄС діяти самостійно в безпеці та обороні, коли це необхідно, і разом з партнерами, коли можливо.

СПБО
CSDP

Спільна політика безпеки та оборони ЄС – складова Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП).

Кризове управління
Crisis management

Сукупність цивільних і військових інструментів запобігання, реагування на кризи та відновлення.

Міжнародна безпека: поняття та виміри

Co-funded by the European Union

Міжнародна безпека – стан захищеності міжнародної спільноти від загроз військового, політичного, економічного, екологічного та гуманітарного характеру.

Військовий

Політичний

Економічний

Екологічний

Гуманітарний

Жорстка vs м'яка безпека

Військові загрози та силові засоби – проти невійськових загроз і засобів співпраці.

Колективна vs кооперативна безпека

Спільна оборона союзників – проти безпеки через діалог, довіру й інституції (див. Тему 2).

Роль регіональних організацій у підтримці миру та безпеки

Co-funded by the European Union

1. **Раннє попередження конфліктів**
2. **Превентивна дипломатія**
3. **Миротворчість і постконфліктне відновлення**
4. **Контроль над озброєннями на регіональному рівні**
5. **Протидія загрозам, що не мають кордонів**

Правова основа: глава VIII Статуту ООН визнає роль регіональних угод і органів у підтримці міжнародного миру та безпеки.

Приклади: ЄС, ОБСЄ, Африканський союз, АСЕАН, НАТО.

Особливості ЄС як актора в системі міжнародної безпеки

Co-funded by the European Union

Поєднання «м'якої» та «жорсткої» сили

Від торгівлі, допомоги та санкцій до військових операцій.

Цивільно-військовий підхід

Комплексне кризове управління: місії поліції, права, кордонів і військові операції.

Нормативна сила

Вплив через просування цінностей, норм і стандартів — зокрема в процесі розширення.

Превенція та стабілізація

Акцент на запобіганні конфліктам і стабілізації сусідніх регіонів.

Зв'язок розвитку та безпеки

Розвиток і належне врядування розглядаються як основа безпеки.

Шлях до оборонного союзу

Після 2022 р. — швидке нарощування оборонних можливостей і оборонної промисловості.

Історичний контекст: перші спроби європейської оборони

Co-funded by the European Union

1948

Брюссельський договір

Велика Британія, Франція та країни Бенілюксу укладають договір про колективну самооборону.

1950

План Плевена

Пропозиція створити Європейське оборонне співтовариство (ЄОС) зі спільною армією.

1954

Провал ЄОС

Французький парламент відхиляє договір про ЄОС; оборона Європи спирається на НАТО.

1954–2011

Західноєвропейський союз

Перша суто європейська організація безпеки; її функції згодом перейшли до ЄС.

Урок: оборонна інтеграція Європи довго залишалася в тіні НАТО — ЄС ішов до безпеки через економічну інтеграцію.

Від СЗБП до СПБО: ключові етапи

Co-funded by the European Union

1992 — Маастрихт

СЗБП як друга «опора» ЄС

1998 — Сен-Мало

Франко-британський прорив в оборонній ідентичності

1999 — Кельн і Гельсінкі

Створення ЄПБО; «головна мета» щодо сил

2003 — Перші операції

«Берлін плюс», Європейська стратегія безпеки

2009 — Лісабон

ЄПБО стає СПБО; посада Високого представника

2017 — PESCO

Постійна структурована співпраця 25 держав

Підсумок: від міжурядової координації — до інституціоналізованої оборонної політики з власними структурами та бюджетом.

Лісабонський договір (2009) — поворотний момент

Co-funded by the European Union

ЄПБО → СПБО

Перейменування та розширення Спільної політики безпеки та оборони.

Високий представник

Посада Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки.

ЄСЗД

Заснування Європейської служби зовнішніх дій – дипломатичної служби ЄС.

Взаємодопомога і солідарність

Ст. 42.7 ДЄС (взаємна допомога) та ст. 222 ДФЄС (солідарність).

Правова основа PESCO

Можливість поглибленої оборонної співпраці групи держав-членів.

Розширені Петерсберзькі завдання

Ширший спектр місій – від гуманітарних до постконфліктної стабілізації.

Петерсберзькі завдання: спектр місій ЄС (ст. 43 ДЄС)

Co-funded by the European Union

1. **Спільні операції з роззброєння**
2. **Гуманітарні та рятувальні операції**
3. **Військове консультування та допомога**
4. **Запобігання конфліктам і підтримання миру**
5. **Бойові сили в кризовому управлінні, зокрема миротворення**
6. **Постконфліктна стабілізація**

Завдання визначені 1992 р. в Декларації Петерсберга (ЗЄС), включені до права ЄС Амстердамським договором і розширені Лісабонським.

Інституційна структура безпекової політики ЄС

Co-funded by the European Union

Спрощена схема. З 2024 р. у Комісії вперше діє посада Комісара з питань оборони та космосу.

Європейська служба зовнішніх дій (ЄСЗД)

Co-funded by the European Union

1. Забезпечення послідовності зовнішньої діяльності ЄС
2. Координація цивільних і військових інструментів кризового управління
3. Управління делегаціями ЄС у третіх країнах та міжнародних організаціях
4. Підтримка роботи Високого представника
5. Координація діяльності держав-членів у міжнародних організаціях

Дипломатична служба ЄС

Створена Лісабонським договором, почала роботу 2011 р.

Об'єднує зовнішньополітичні підрозділи Ради та Комісії; включає Військовий штаб ЄС і структури кризового управління.

Високий представник ЄС: «потрійна роль»

Co-funded by the European Union

1 **Головує в Раді закордонних справ ЄС**

2 **Віце-президент Європейської комісії**

3 **Керівник ЄСЗД та Європейського оборонного агентства**

Основні повноваження

- керівництво Спільною зовнішньою та безпековою політикою
- представлення ЄС у зовнішніх відносинах
- координація зовнішньополітичних інструментів ЄС
- забезпечення узгодженості зовнішньої діяльності

Сьогодні

Кая Каллас (Естонія) – Висока представниця з 1 грудня 2024 р.

Комітет з питань політики та безпеки і Військовий комітет ЄС

Co-funded by the European Union

Комітет з питань політики та безпеки (PSC)

- Моніторинг міжнародної ситуації
- Рекомендації Раді ЄС
- Політичний контроль і стратегічне керівництво операціями кризового управління
- Координація робочих груп у сфері СЗБП

Військовий комітет ЄС (EUMC)

- Військове консультування PSC і Високого представника
- Керівництво військовою діяльністю ЄС
- Оцінка військових аспектів кризових операцій
- Розроблення стратегічних опцій операцій

Стратегічні документи безпекової політики ЄС

Co-funded by the European Union

2003

Європейська стратегія безпеки

Перший стратегічний документ: ключові загрози та цілі ЄС

2016

Глобальна стратегія ЄС

Принцип стійкості (resilience) та стратегічної автономії

2022

Стратегічний компас

План дій до 2030 р.: «діяти, убезпечувати, інвестувати, співпрацювати»

2025

Біла книга «Readiness 2030»

Курс на оборонну готовність і план ReArm Europe

Еволюція фокусу: від загроз «на відстані» (2003) — до стійкості (2016) і оборонної готовності самого ЄС (2025).

Стратегічний компас (2022): чотири напрями

Co-funded by the European Union

Act — діяти

Сили швидкого розгортання ЄС до 5 000 військових; посилення місій і операцій.

Secure — убезпечувати

Протидія гібридним загрозам, кіберзагрозам та іноземним маніпуляціям інформацією.

Invest — інвестувати

Спільні інвестиції в оборонні можливості та технології, зміцнення оборонної промисловості.

Partner — співпрацювати

Партнерство з НАТО, ООН, ОБСЄ, Африканським союзом і двосторонніми партнерами.

За звітом про виконання 2026 р., більшість цілей Компаса вже реалізовано; горизонт документа — 2030 р.

Місії та операції СПБО

Co-funded by the European Union

Військові операції

Від бойових завдань до навчання й реформування збройних сил

- EUFOR Althea – Боснія і Герцеговина
- EUNAVFOR Atalanta – протидія піратству
- EUNAVFOR Aspides – безпека судноплавства в Червоному морі (2024)
- EUMAM Ukraine – навчання ЗСУ (з 2022 р.)

Цивільні місії

Моніторинг, консультування, наставництво та навчання

- EUAM Ukraine – реформа цивільного сектору безпеки (з 2014 р.)
- EUMM Georgia – моніторинг (з 2008 р.)
- EULEX Kosovo – верховенство права
- EUBAM Moldova/Ukraine – прикордонна співпраця

Інструменти кризового управління ЄС

Co-funded by the European Union

Раннє попередження

Система раннього попередження конфліктів ЄС, аналіз ризиків, розвідувальні оцінки

Запобігання конфліктам

Превентивна дипломатія, посередництво, санкції, підтримка реформ

Врегулювання та відбудова

Місії СПБО, гуманітарна допомога, постконфліктна стабілізація

Фінансування: Європейський фонд миру (EPF, з 2021 р.) – фінансує військову допомогу партнерам, зокрема Україні; NDICI – інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва.

Взаємодія ЄС з НАТО та ООН

Co-funded by the European Union

ЄС – НАТО

2003	«Берлін плюс» – доступ ЄС до засобів і можливостей НАТО
2016, 2018	Спільні декларації: гібридні загрози, кібербезпека, військова мобільність
2023	Третя спільна декларація: стійкість, критична інфраструктура, нові технології

23

держави – одночасно члени ЄС і НАТО (після вступу Фінляндії та Швеції)

ЄС – ООН

Стратегічне партнерство в миротворчості та кризовому управлінні; місії ЄС часто діють за мандатом Ради Безпеки ООН.

Сучасні виклики та загрози європейській безпеці

Co-funded by the European Union

Російська агресія

Війна проти України — найбільша загроза безпеці Європи з 1945 р.

Гібридні та кіберзагрози

Атаки на критичну інфраструктуру, диверсії, дезінформація.

Тероризм і радикалізація

Транснаціональні мережі та «вовки-одинаки».

Міграційний тиск

Інструменталізація міграції на кордонах ЄС.

Енергетична безпека

Відмова від російських енергоносіїв, захист інфраструктури.

Нестабільність на півдні

Близький Схід, Сахель, Північна Африка — джерела криз.

Регіональні виміри безпекової політики ЄС

Co-funded by the European Union

Східний вимір

- Підтримка України, Молдови, Грузії
- Розширення як геополітичний інструмент
- Місії: EUAM Ukraine, EUMM Georgia, EUPM Moldova

Південний вимір

- Середземномор'я та Близький Схід
- Безпека судноплавства (Aspides)
- Міграція, тероризм, енергетика

Західні Балкани

- Перспектива членства в ЄС
- EUFOR Althea, EULEX Kosovo
- Протидія впливу третіх країн

Європейський оборонний фонд і PESCO

Co-funded by the European Union

€7,9 млрд

бюджет Європейського оборонного фонду на 2021–2027 рр.

26

держав-членів беруть участь у PESCO (усі, крім Мальти)

75

спільних проєктів PESCO після шостої хвилі (травень 2025 р.)

Європейський оборонний фонд (ЄОФ)

Фінансує спільні оборонні дослідження та розроблення можливостей консорціумами з кількох держав-членів.

PESCO (з 2017 р.)

Юридично обов'язкові зобов'язання держав спільно планувати, розвивати та інвестувати в оборонні можливості.

ReArm Europe / Readiness 2030

Co-funded by the European Union

Мета плану

> €800 млрд

оборонних видатків у ЄС мобілізувати до 2030 р.

Березень 2025 р.: Біла книга з європейської оборони «Readiness 2030».

SAFE — €150 млрд

Пільгові кредити ЄС на спільні закупівлі; 19 держав-учасниць, найбільша частка — Польща (€43,7 млрд). Україна може брати участь у спільних закупівлях.

Національна гнучкість

Активація національних «клаузул ухилення» Пакту стабільності для збільшення оборонних видатків.

EDIP та інші програми

Підтримка оборонної промисловості, військова мобільність, залучення ЄІБ і приватного капіталу.

Оборонні видатки держав-членів ЄС

Co-funded by the European Union

Ключові тенденції

- 2024 р.: +19% до попереднього року, 1,9% ВВП
- 2025 р.: ≈ 2,1% ВВП — уперше вище за орієнтир НАТО 2%
- Оборонні інвестиції вперше перевищили €100 млрд (2024)
- США витратили €845 млрд — майже втричі більше (2024)

Джерело: European Defence Agency, Defence Data 2024–2025; дані 2023 р. розраховано з темпу приросту (+19%)

ЄС і безпека України

Co-funded by the European Union

$82,9 млрд

військова підтримка ЄС і держав-членів з 2022 р. (станом на червень 2026 р.)

€10,8 млрд

підтримка України через Європейський фонд миру (жовтень 2026 р.)

$104 млрд

позика ЄС на 2026–2027 рр., з яких майже $70 млрд – на військові потреби

EUMAM Ukraine

навчання українських військових з 2022 р.

Оборонна промисловість

участь України в SAFE та спільних закупівлях

EUAM Ukraine

підтримка реформ цивільного сектору безпеки

Джерела: EEAS, EU Assistance to Ukraine (червень 2026); Рада ЄС (жовтень 2026)

Виклики на шляху зміцнення оборонного потенціалу ЄС

Co-funded by the European Union

1 **Залежність від НАТО і США**

Ядерне стримування, розвідка, стратегічні засоби; ціль НАТО – 5% ВВП на оборону до 2035 р.

2 **Розбіжності між державами-членами**

Різне сприйняття загроз, вимога одностайності в СЗБП, блокування рішень окремими державами.

3 **Фрагментація оборонного ринку**

Десятки національних систем озброєнь, дублювання, обмежені спільні закупівлі.

4 **Швидкість і масштаб**

Нарощування виробництва боєприпасів і ППО, дефіцит кадрів, ланцюги постачання.

Висновки

Co-funded by the European Union

1. ЄС – особливий безпековий актор, що поєднує «м'яку» і «жорстку» силу та цивільно-військовий підхід.
2. Безпекова політика ЄС пройшла шлях від провалу ЄОС (1954) до СПБО (2009) і PESCO (2017).
3. Інституційна основа – Рада ЄС, Високий представник, ЄСЗД, PSC, EUMC; дедалі більшу роль відіграє Комісія.
4. Стратегічний компас і Readiness 2030 знаменують перехід від кризового управління до оборонної готовності.
5. Безпека України стала ключовим пріоритетом ЄС і чинником трансформації його оборонної політики.

Питання для самоперевірки та обговорення

Co-funded by the European Union

1. Чим «жорстка» безпека відрізняється від «м'якої»?
2. Чому ЄС називають «нормативною силою»?
3. Чому провалився проєкт Європейського оборонного співтовариства?
4. Які новації в безпеці запровадив Лісабонський договір?
5. Поясніть «потрійну роль» Високого представника.
6. Порівняйте військові та цивільні місії СПБО.
7. Які інструменти передбачає план ReArm Europe / Readiness 2030?
8. Як війна в Україні змінила безпекову політику ЄС?

Рекомендовані джерела

Co-funded by the European Union

Документи ЄС

- Договір про Європейський Союз (ст. 42–46) та Договір про функціонування ЄС (ст. 222).
- A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy. 2003.
- Shared Vision, Common Action: A Global Strategy for the EU's Foreign and Security Policy. 2016.
- A Strategic Compass for Security and Defence. 2022; Annual Progress Report 2026.
- White Paper for European Defence – Readiness 2030. 2025.

Програми, дані та партнерства

- Council Regulation establishing the Security Action for Europe (SAFE), 27.05.2025.
- European Defence Agency. Defence Data 2024–2025.
- EEAS. EU Assistance to Ukraine. Factsheet, June 2026.
- Joint Declarations on EU–NATO Cooperation (2016, 2018, 2023).
- Статут ООН, глава VIII «Регіональні угоди».

Маріупольський університет

Co-funded by the European Union

Дякую за увагу!

Співфінансовано Європейським Союзом. Висловлені погляди та думки належать лише автору(-ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні EACEA не несуть за них відповідальності.

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.